

Daria Ławrynow*

KOZACY — NARÓD, ETNOS, STAN SPOŁECZNY? PROBLEM TOŻSAMOŚCI KOZAKÓW Z TERYTORIUM FEDERACJI ROSYJSKIEJ (XX–XXI WIEK)

Wiek XX był przełomowy w dziejach ówczesnej Rosji, głównie ze względu na gwałtowną zmianę ustroju i rozpad Imperium. Walka polityczna, której skutkiem była wojna domowa w latach 1917–1922¹, stała się elementem życia codziennego dawnych obywateli Carstwa Rosyjskiego². Mieszkańcy byłego wspólnego wielonarodowego państwa podzielili się na wiele politycznych i ideologicznych ugrupowań; rozdrobnienie to nie ominęło także Kozaków³.

Jednakże aby zrozumieć skomplikowaną sytuację Kozaczyzny i niejednoznaczność postaw i poglądów prezentowanych przez jej przedstawicieli w pierwszej połowie XX, należy bliżej przyjrzeć się specyfice społeczności kozackich. Kozaczyzna obszaru rosyjskiego, czyli późniejsi Kozacy dońscy, jaiccy (uralscy), wołżańscy i tercy (a potem pochodne od nich grupy kozackie), rozwijała się na obrzeżach Wielkiego Księstwa Moskiewskiego i Carstwa Rosyjskiego⁴. W pierwszym utworze literackim pochodzącym ze środowiska Dońców — *Opowieści o oblężeniu Azowa przez dońskich Kozaków* (*Повесть об Азовском осадном сидении Донских казаков*) z 1614 roku, sami bohaterowie twierdzą: „Uciekamy z tego Państwa Moskiewskiego od trudu wiecznego, od poddaństwa niewolniczego, od bojarów i dworzan carskich [...]”⁵.

* Daria Ławrynow — doktorantka, Instytut Rusycystyki, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski, ul. Szturmowa 4, 02-678 Warszawa.

¹ Więcej o chronologii i sposobach wewnętrznej periodyzacji wojny domowej lat 1917–1922 por. В.И. Голдин, *Россия в Гражданской войне. Очерки новейшей историографии (вторая половина 1980-х–90-е годы)*, Архангельск 2000, s. 60–68.

² Por. С.Г. Кара-Мурза, *Гражданская война 1918–1921 гг. — урок для XXI века*, Москва 2003, s. 3.

³ Por. С. Ауский, *Казаки. Особое сословие*, Москва 2002, s. 293–322; В. Савченко, *Атаманичина*, Харьков 2011.

⁴ Por. В. Брехуненко, *Козаки на степовому кордоні Європи: Типологія козацьких спільнот XVI–першої половини XVII ст.*, Київ 2011, s. 46–47.

⁵ „Отбегохом мы ис того государства Московского из работы вечныя, от холопства полного, от бояр и дворян государевых [...]” (*Повесть об Азовском осадном сиде-*

Na tworzenie się autonomicznych „przygranicznych” społeczności obszaru Eurazji miał także wpływ rozpad Złotej Ordy. W wyniku załamania się potęgi imperium mongolskiego pierwotne społeczności kozackie zyskały względną niezależność⁶. Niektórzy badacze, jak na przykład Andriej Wienkow, mówią wręcz o quasi-państwowym charakterze Kozaczyzny dońskiej i jej poczuciu odrębności⁷. Stopniowe „upaństwowienie” Kozactwa dokonało się wraz z intronizacją Aleksego Michajłowicza w 1645 roku, i było kontynuowane przez kolejnych carów. Od czasów panowania Piotra I można już mówić o Kozaczyźnie jako regularnej armii w służbie państwowej. Początkowo reformy spotkały się z oporem w środowisku kozackim, jednakże po stłumieniu powstania Stiepana Razina dońscy Kozacy jako pierwsi złożyli przysięgę na wierność carowi, potem zrobiły to także inne społeczności kozackie⁸.

Czy Kozacy uważali siebie za oddzielną grupę etniczną? Na podstawie źródeł trudno jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie. Źródła folklorystyczne, takie jak pieśni i legendy, eksponują określone cechy Kozaków, opowiadają o konkretnych wydarzeniach historycznych albo bohaterach⁹, są osadzone wewnątrz kozackiego mikrokosmosu. Jednakże Kozacy korzystają także ze staroruskiego folkloru, wprowadzając takich bohaterów jak na przykład Dobrynia Nikitycz (nazywany często „Jaickim Kozakiem”)¹⁰, Ilja Muromiec („stary Kozak”) i Alosza Popowicz¹¹, Marko Bogaty i Marina (Maria) Carewna¹². Należy zaznaczyć, iż w XIX wieku Kozacy sami siebie określają już mianem „rosyjskiego”, a nie np. „dońskiego” czy „jaickiego” Kozactwa. Szczególnie ma to miejsce w pieśniach dotyczących wydarzeń ogólnorosyjskich. Także kozacki folklor powoli traci swe regionalne cechy, następuje dyfuzja. W niektórych utworach muzycznych społeczność kozacka eksponuje swe oddanie władcy, gotowość służe-

нии донских казаков [online], dostępny w Internecie: <http://www.drevne.ru/lib/kazak.htm> [dostęp: 13 stycznia 2016]). Tłum. pol. D.Ł.

⁶ Por. Р. Темиргалиев, *Ак Орда. История казахского ханства*, Алматы 2012, s. 149.

⁷ Por. *История донского казачества. Учебник для студентов высших учебных заведений*, отв. ред. А.В. Венков, Ростов-на-Дону 2008, s. 64–65, 278; А.В. Венков, *Азовское сидение*, Москва 2009, s. 16–19.

⁸ Por. А.А. Плеханов, *Казачество на рубежах Отечества*, Москва 2009, s. 118–119.

⁹ Por. np.: Е. Коротин, *Фольклор яицких казаков. Песни, народная проза, детский фольклор*, Алма-Ата 1981; *Сборник уральских казачьих песен*, соб. и изд. Н.Г. Мякушин, Санкт-Петербург 1890; *Казачьи песни. Сборник первый*, предисловие П. Краснов, Берлин 1943; *Казачьи песни*, New York 1967.

¹⁰ Por. *Сборник уральских казачьих песен*, s. 5.

¹¹ Por. Н.А. Мининков, *Донское казачество в эпоху позднего средневековья (до 1671 г.)*, отв. ред. к.ист.н. В.Н. Королев, Ростов-на-Дону 1998, s. 453.

¹² Por. М.М. Багизбаева, *Фольклор семиреченских казаков*, ч. 1, Алма-Ата 1977, s. 7–9.

nia „prawosławnemu carowi” „wiarą i prawdą”¹³. Jak wynika z badań Aleksandra Rigelmana z 1778 roku, dońscy Kozacy stworzyli kilka legend na temat swego pochodzenia. Niektóre mówiły po prostu o uciekinierach zasilających przyszłą społeczność, ale była wśród nich taka, która wywodziła Dońców od „jakichś wolnych górskich narodów”¹⁴. Legendy Kozaków uralskich łączą początki ich społeczności z Dońcami¹⁵, natomiast Kozaków terskich — z „Kozakami riazzańskimi”, zmieszanymi z „nowogrodzkimi uszkujnikami” (rozbójnikami)¹⁶. Z drugiej strony, warto znów przytoczyć badania Rigelmana, według którego tożsamość Dońców zawierała się w słowach: „Nie jestem Moskał, ale Rosjanin — i to tylko z mocy prawa oraz ze względu na wiarę prawosławną — a nie z natury”¹⁷. Swoje badania wśród rzeczzonej społeczności kozackiej przeprowadził także XIX-wieczny etnograf Michaił Charuzin. Wedle jego relacji, „Rusią”, „Rosjanami” pogardliwie nazywali Kozacy chłopów, przybyszów z zewnątrz. Autor przytacza dyskusję Dońca i chłopca — ten ostatni pyta Kozaka, czy w takim razie nie jest on Rosjaninem, na co Doniec odpowiada, iż nominalnie owszem, ale nie jest chłopem — „Rusią”¹⁸. Warto także odnotować, iż w *Najnowszej geografii Imperium Rosyjskiego* (*Новейшая география Россійской Имперіи*) z 1807 roku, Kozacy są wymienieni jako oddzielny naród słowiański¹⁹. Także podręcznik Nikołaja Ustriałowa *Русская история* (*Historia rosyjska*) z 1845 roku, informuje o „narodzie kozackim”, powstałym m.in. z mieszanek Rosjan i plemion tatarskich oraz Połowców i Czerkiesów²⁰.

Jak więc widzimy, w odniesieniu do Kozaków obszaru rosyjskiego istniało pewne poczucie odrębności, jednakże nie zostało ono nigdy wyraźnie sprecyzowane. Ponadto, niestety, w XVIII–XIX wieku nie prowadzono szczegółowych badań nad tożsamością Kozaków uralskich czy terskich. W związku z owym brakiem źródeł trudno jest jednoznacznie określić, jaki był poziom i charakter tożsamości ówczesnych Kozaków.

¹³ Сборник уральских казачьих песен, s. 250–251.

¹⁴ А.И. Ригельман, *История или повествование о Донских казаках*, Москва 1846, s. 3; tłum. pol. D.Ł.

¹⁵ Пор. В.Е. Шамбаров, *Казачество: путь воинов Христовых*, Москва 2012, s. 25.

¹⁶ М.А. Караулов, *Терское казачество*, Москва 2008, s. 97.

¹⁷ „Я де, не Москаль, но Руской, и то по закону и вѣрѣ Православной, а не по природѣ” (А.И. Ригельман, *op. cit.*, s. 3). Tłum. pol. D.Ł.

¹⁸ Пор. Сведения о казацких общинах на Дону. Материалы для обычного права, соб. М. Харузин, Москва 1885, s. XXVIII–XXIX.

¹⁹ Podaję za: П. Федосов, *Казаки: этнос или сословие?*, „Ставропольская правда” [online] 18 марта 2009, dostępny w Internecie: http://www.stpravda.ru/20090318/kazaki_etnos_ili_soslovie_36422.html [dostęp: 13 stycznia 2016].

²⁰ Пор. *ibidem*.

Natomiast w przypadku Kozaków kubańskich sytuacja jest odmienna. Ku- bańcy to genetyczni potomkowie Zaporozców oraz ukraińskich chłopów, wsku- tek czego tożsamość tej grupy była nacechowana ambiwalencją: z jednej strony wierność tronowi rosyjskiemu, a z drugiej pamięć o sławnych zaporoskich przod- kach, obecność kultury ukraińskiej na Kubaniu, żywe kontakty z praojczyzną²¹. Do tej kwestii jeszcze powrócimy.

Należy również dodać, iż w samej historiografii rosyjskiej istniało wiele teo- rii na temat pochodzenia i procesu kształtowania się Kozaczyzn. Większość z tych teorii podkreślała niejednorodny zrazu skład Kozactwa. Kozacy mieli pochodzić między innymi od rosyjskich zbiegów (Władimir Broniewski²², Wasilij Kluczewski i Siergiej Płatonow²³) albo od plemion chazarskich i sarmackich (Lew Gumilow²⁴).

Wiek XX symbolicznie „otworzył” Jewrgraf Sawieliew ze swymi monografia- mi dotyczącymi dziejów Kozaczyzny jako całościowego fenomenu historyczno- -narodowo-społecznego. Autor był z pochodzenia dońskim Kozakiem, urodził się w 1860 roku. Jego oryginalne poglądy znacznie wpłynęły na kształtowanie się całego XX-wiecznego „dyskursu kozackiego”. Sawieliew uważał wszystkie grupy kozackie (także ukraińskich Zaporozców) za wchodzące w skład jedyne go daw- nego starożytnego narodu kozackiego. Jego zdaniem, zarówno Kozacy, jak i Ru- sowie posiadają starodawny rodowód, sięgający Etrusków, Aryjczyków, Getów i Scytów, którzy należeli do jednej „rasy”²⁵. Badacz stwierdza przy tym, iż sami Kozacy nie utożsamiali się z „Wielkorusami”²⁶. Sawieliew jako pierwszy Rosjanin zwrócił także uwagę na istnienie etnonimu „Khazakh” (қазақ)²⁷, czyli dzisiejszej nazwy narodu — „Kazach”. Wyrażał on opinię, podobnie jak niektórzy współ- cześni badacze kazachscy²⁸, iż Kozacy i Kazachowie mają wspólne pochodzenie,

²¹ Пор. Д. Білий, *Українці Кубані в 1792–1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей*, Львів 2009.

²² Пор. В.Б. Бронеvский, *Начало и происхождение Донских Казаков. 1520–1540*, w: *idem*, *История Донского Войска, описание Донской земли и Кавказских минеральных вод*, ч. 1, Санкт-Петербург 1834 [online], dostępny w Internecie: <http://adjutant.ru/lib/bronevsky1-03.htm> [dostęp: 15 stycznia 2016].

²³ Podają za: Н.А. Мининков, *Донское казачество на заре своей истории. Учебное пособие для студентов и учителей средней школы*, Ростов-на-Дону 1992, s. 18–19.

²⁴ Пор. Л.Н. Гумилёв, *Хазария и Терек: (Ландшафт и этнос): II* [online], dostępny w Internecie: <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article106.htm> [dostęp: 15 stycznia 2016].

²⁵ Пор. Е.П. Савельев, *Древняя история казачества* [дат. нап. 1918], Москва 2012, s. 247–274.

²⁶ Пор. *ibidem*, s. 226.

²⁷ Пор. *ibidem*, s. 17.

²⁸ Пор. np.: Р. Темиргалиев, *op. cit.*; Б. Аяган, *Имя народа: происхождение термина „Казач”* [online], dostępny w Internecie: <http://www.zakon.kz/page,1,0,63399-imja-na->

a jego przemyslenia tematycznie współgrały z wydanymi na początku XX wieku rozważaniami kazachskiego etnografa Czokana Walichanowa²⁹. Na poglądy Sawieliewa mógł mieć wpływ także XIX-wieczny historyk Aleksiej Popow, który w swej monumentalnej *Historii Wojska Dońskiego* (*История о Донском Войске*) wywodził dońską Kozaczyznę od Alanów, Scytów, Gotów i Amazonek³⁰.

Praca Sawieliewa była w zasadzie jedynym manifestem „kozackości”, napisanym przed rokiem 1917. Późniejsze wydarzenia historyczne, jak już było sygnalizowane, niejako sprowokowały Kozaków do samookreślenia. Większość Kozaków podczas wojny domowej walczyło przeciwko bolszewikom, nie oznaczało to jednak, iż wszyscy oni popierali idee monarchistyczne oraz wizję Rosji „jednej i niepodzielnej” (*единая и неделимая*). Tej ostatniej przedstawiciele inteligencji kozackiej przeciwstawili projekt Rosji — federacji wolnych narodów³¹. Tuż po rewolucji lutowej poszczególne wojska kozackie zaczęły zwoływać rady generalne, na których dokonywano wyboru atamanów i omawiano strategię dalszego działania³². Był to wielki powrót do starych tradycji, kiedy to kozacka rada stanowiła główny ośrodek władzy³³. Należy przypomnieć, iż wybieralność atamanów we wszystkich kozackich wojskach została ostatecznie zlikwidowana w 1827 roku przez cara³⁴. Początkowo przedstawiciele Kozaczyzny obserwowali rozwój wydarzeń, a ich postulaty były skierowane na demokratyzację i federalizację kraju, by potem bardziej się zradykalizować³⁵. Oczywiście już wtedy zarysowały się ideologiczne podziały wewnątrz Kozactwa, znalazły one wyraz w ruchach społecznych i pracach historycznych, quasi-historycznych czy po prostu propagandowych — swoistych manifestach. Jedną z takich prac, splatającą pobieżne szkice historyczne i monarchistyczne, „prorosyjskie” poglądy autora oraz osobiste wspomnienia — stanowi *Od Uralu do Charbina*

roda-proiskhozhdenie-termina.html [dostęp: 15 stycznia 2016]; И.М.Х. Сулейманов, *Актуальные проблемы казакостоведения. Об устаревших парадигмах и методологических инновациях в казахстанской исторической науке* [online], dostępny w Internecie: <http://e-history.kz/media/upload/1466/2014/06/18/b9277b9d9839abdf94a5865d10193-115.pdf> [dostęp: 15 stycznia 2016].

²⁹ Пор. Ч.Ч. Валиханов, *Сочинения*, Санкт-Петербург 1904, s. 289–292.

³⁰ Пор. А. Попов, *История о Донском Войске*, ч. 1, Харьков 1814, s. VII, VIII, 2, 55.

³¹ Пор. Ю.К. Кириенко, А.И. Козлов, *Революция и донское казачество, февраль–октябрь 1917 г.*, Ростов-на-Дону 1988, s. 54–55, 153; Д. Білий, *op. cit.*, s. 379–380.

³² Пор. С. Ауски, *Казакі. Особое сословие: документы, карты, фотографии*, Санкт-Петербург 2002, s. 109.

³³ Пор. А.В. Яровой, *Воинская культура казачества: символическое пространство и ритуал*, Москва 2014, s. 60.

³⁴ Пор. *Донские Казаки в походе и дома*, гл. ред. Ю.К. Филиппов, ред.-сост. М.М. Мирошниченко, Ростов-на-Дону 1991, s. 45.

³⁵ Пор. Д. Білий, *op. cit.*, s. 380; С. Ауски, *op. cit.*, s. 108.

(*От Урала до Харбина*) Gawriiła Jenborisowa³⁶. Autor był z pochodzenia Kozakiem orenburskim, należał do wojskowej elity. Początkowo związany z obozem „czerwonych”, przeszedł później na stronę „białych”³⁷. Część jego pracy została przygotowana jeszcze przed 1917 rokiem na prośbę gen. Michaiła Dragomanowa³⁸, co mogło w znacznym stopniu wpłynąć na jej charakter. Jenborisow uznaje Kozaków za wierne służby cara i gorących patriotów, którzy „uważają się za w pełni wolnych jedynie wtedy, gdy mają nad sobą jedyną, legalną twardą władzę”³⁹. Zdaniem autora, to Kozaczyzna jest tą siłą, która rozpała w Rosji nową, antybolszewicką rewolucję, mającą na celu ustanowienie „prawdziwie rosyjskiej władzy”⁴⁰.

Inną ważną pracą z tego okresu była *Historia Kozaków* (*История казаков*, 1920) Andrieja Gordiejewa. On także pochodził z kozackiej elity, był jednym z „białych”, a jego dzieło zostało wydane na emigracji⁴¹. *Historia Kozaków* obszernie przedstawia dzieje wszystkich grup kozackich (łącznie z zaporoskimi) — od początku istnienia do czasów współczesnych autorowi. Uczony podziela opinię, iż Kozacy stanowili podporę porządku w kraju. Kozackich buntowników, takich jak Stiepan Razin czy Jemielian Pugaczow, uważa za zwykłych rozbójników, raczej za swoisty wyjątek potwierdzający regułę⁴². Jeśli chodzi o genezę Kozaczyzny, zdaniem Gordiejewa początki jej można odnieść do rozpadu Złotej Ordy, kiedy to w stepie pojawiły się tak zwane „ordy kozackie”; zasilali je najpierw Tatarzy, a potem Rosjanie⁴³.

Skrajnie odmienne stanowisko reprezentowali tzw. „samostijnicy” albo kozaccy nacjonaści, czyli zwolennicy niepodległości kozackiej. Jak już zostało zasygnalizowane, nastroje wśród Kozaków zaczęły się z czasem radykalizować. Rozpoczęło się tworzenie Rad, a potem także samowolnych republik kozackich, z własnymi organami władzy i aktami ustawodawczymi⁴⁴. W latach 1917–1918 trudno było jeszcze orzec, na ile była to reakcja na panujący w kraju chaos, a na ile wybijanie się na niepodległość. Zdaniem współczesnego kozackiego history-

³⁶ Г.В. Енборисов, *От Урала до Харбина. Памятка о пережитом*, Шанхай 1932; koleje losów i poglądy autora referuję na podstawie wydania: Москва 2014.

³⁷ Por. *ibidem*, s. 3–4.

³⁸ Por. *ibidem*, s. 228–229.

³⁹ „[...] мнит себя вполне свободным только тогда, когда над ним стоит законная, твердая и лучше единоличная власть [...]” (*ibidem*, s. 237). Tłum. pol. D.Ł.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Por. А.В. Шишов, Андрей Андреевич Гордеев, w: *idem*, 100 великих казаков [online], dostępny w Internecie: <http://interpretive.ru/dictionary/1335/word/andrei-andrevich-gordev> [dostęp: 15 stycznia 2016].

⁴² Por. А.А. Гордеев, *История казачества*, Москва 2006, s. 264, 305.

⁴³ Por. *ibidem*, s. 13.

⁴⁴ Por. С. Ауски, *op. cit.*, s. 272–273.

ka, Władimira Truta, Kozacy zawsze byli częścią „rosyjskiego superetnosu”, który „nie wyobrażał sobie siebie poza Rosją”⁴⁵. Jednakże, jak zauważa badacz, Kozaczyna stanowiła początkowo „rosyjski subetnos” (określenie samego Truta), który z czasem zaczął wyrastać na „etnos”, lecz ten proces stopniowego kształtowania się narodu kozackiego został przerwany przez wojnę domową⁴⁶.

W okresie wojny domowej Kozacy tworzyli między sobą strategiczne sojusze, nawiązywali także dyplomatyczne kontakty z innymi narodami nierosyjskim, a Kozacy kubańscy — z walczącą o niepodległość Ukrainą⁴⁷. W roku 1919 Kozacy, rozczarowani porażkami „białych”, zdecydowali się prowadzić samodzielną politykę w odniesieniu do obu stron konfliktu, czego efektem był bunt nad Donem i na Kubaniu, a nad Terekiem — ogłoszenie powstania niepodległej republiki⁴⁸. Doszło do ostrych konfliktów pomiędzy „białymi” a Kozakami, podczas których „biali” nie cofnęli się przed zabójstwami najbardziej charyzmatycznych liderów kozackiego ruchu kubańskiego⁴⁹. Anton Denikin uważał kubańskich „samostijników” za sabotażystów idei jednej Rosji i oskarżał działaczy ruchu o „ukrainofilstwo”⁵⁰. W tym miejscu należy wspomnieć o zaporoskich korzeniach Kozaków kubańskich. Mimo wiernej służby władcy rosyjskiemu utrzymywali oni żywe kontakty z Ukrainą i jej kulturą, i zdawali się być świadomi swych korzeni⁵¹. W latach 20. wielu Kubańców zasililo nawet szeregi armii ukraińskiej, walczącej z „czerwonymi” i „białymi” o niepodległe państwo ukraińskie⁵².

Najwyraźniejszy kształt kozacka tożsamość przybrała jednak na emigracji. Liczne porażki militarne „białych” i ich kozackich sojuszników uniemożliwiły wykrystalizowanie się silnego kozackiego organizmu państwowego i spowodowały falę wychodźstwa. Jednym z pierwszych ośrodków kozackiej emigracji o profilu nacjonalistycznym (tzw. Ruch Wolnokozański) była Czechosłowacja. Tam utworzyły się liczne kozackie organizacje z własną strukturą. Były wydawane gazety: „Kazaczij put’”, „Wolnoje kazaczestwo — Wilne kozactwo”⁵³, „Kazaki-

⁴⁵ „[...] казаки являлись неотъемлемой составной частью российского суперэтнуса и не мыслили себя вне России” (В.П. Трут, *Этносоциальная характеристика казачества начала XX века* [online], dostępny w Internecie: http://dikoepole.com/2010/07/05/trut_kazachiy_izlom_01/ [dostęp: 15 stycznia 2016]). Tłum. pol. D.Ł.

⁴⁶ Por. *ibidem*.

⁴⁷ Por. С. Ауски, *op. cit.*, s. 272–273; Д. Білий, *op. cit.*, s. 417–425.

⁴⁸ Por. С. Ауски, *op. cit.*, s. 359.

⁴⁹ Por. Д. Білий, *op. cit.*, s. 403.

⁵⁰ Por. *ibidem*, s. 400.

⁵¹ Por. *ibidem*, s. 244–262.

⁵² Por. Ю. Горліс-Горський, *Холодний Яр. Спогади осавула 1-го куреня полку гайдамаків Холодного Яру*, Київ 2010, s. 19, 31–40.

⁵³ Por. С.М. Маркедонов, *От истории к конструированию национальной идентичности (исторические воззрения участников „Вольноказачьего движения”)* [online],

ja”⁵⁴, a także książki mające za zadanie popularyzację dziejów Kozaczyzny⁵⁵. Działacze, wśród których dominowali przedstawiciele Kozaków kubańskich i terskich (w tym także Kozacy pochodzenia kałmuckiego), odwoływali się do legendarnego kozackiego prapaństwa *Kazakija*. Państwo to, według świadectwa cesarza bizantyjskiego Konstantyna VII Porfirogenety z X wieku, miało istnieć na Kaukazie. Dla „samostijników” stanowiło ono legendarną praojczyznę, starodawny twór państwowy, do którego można nawiązywać. Najbardziej znanym dziełem prezentującym poglądy tej grupy Kozaków była *Historia Kozaczyzny (История казачества)* Isydora Bykadorowa⁵⁶. W przywołanej pracy zostały przedstawione dzieje wszystkich kozackich grup jako oddzielnego narodu. Zdaniem autora, mieszkańcy Kazakii byli przodkami zarówno Kozaków zaporoskich, dońskich (z których potem wydzielili się inne grupy kozackie), jak i „kirgiz-kajsackich ord”, czyli dzisiejszych Kazachów⁵⁷. Co ciekawe, badacz uważał, że Zaporozcy początkowo nie byli częścią narodu ukraińskiego, ale potem się z nim zasymilowali⁵⁸. Isydor Bykadorow, tak samo jak i inni działacze Ruchu Wolnokozackiego (np. Szamba Balinow, Ignat Biły, Terentij Starikow, Aleksandr Leninwow), uważał demokrację za cechę naturalną społeczności kozackich — stąd ich przeciwstawianie Rosji feudalnej⁵⁹. Kozacy mieli posiadać własny byt państwowy, jednakże zostali „podbici” przez władze carskie⁶⁰. Późniejsza działalność „samostijników” przeniosła się do Niemiec, Francji, a następnie do USA⁶¹. W tym ostatnim kraju

dostępny w Internecie: http://www.cossackdom.com/articles/m/markedonov_otistorii.htm [dostęp: 6 kwietnia 2017].

⁵⁴ Por. J. Dolejší, *Kozáci Kalmyci v Československu* [online], dostępny w Internecie: <http://www.militaria.cz/cz/clanky/valky-a-valecnici/kozaci-kalmyci-v-ceskoslovensku.html> [dostęp: 15 stycznia 2016].

⁵⁵ Por. С.М. Маркедонов, *От истории к конструированию национальной идентичности (исторические воззрения участников „Вольноказачьего движения”)* [online], dostępny w Internecie: http://www.cossackdom.com/articles/m/markedonov_otistorii.htm [dostęp: 6 kwietnia 2017]; J. Dolejší, *Kozáci Kalmyci v Československu* [online], dostępny w Internecie: <http://www.militaria.cz/cz/clanky/valky-a-valecnici/kozaci-kalmyci-v-ceskoslovensku.html> [dostęp: 15 stycznia 2016].

⁵⁶ И.Ф. Быкадоров, *История казачества*, кн. 1, *Происхождение казачества. Возникновение республик Вольного казачества — Донского, Волжского, Яицкого и Терского войск. Основные черты их быти*, Прага 1930.

⁵⁷ Por. *ibidem*, s. 96.

⁵⁸ Por. *ibidem*, s. 51.

⁵⁹ Por. С.М. Маркедонов, *op. cit.*; V. Pícha, *Kozáci v první Československé Republice. Nezavršené národní obrození*, diplomová práce, Filozofická fakulta, Univerzity Palackého v Olomouci, Lískovec u Frýdku-Místku 2012, s. 50–51 [kps].

⁶⁰ Por. V. Pícha, *op. cit.*, s. 48–49.

⁶¹ Por. С. Ауски, *op. cit.*, s. 416–417.

wspomniana grupa kontynuowała działalność propagatorską. Wydano między innymi *Практичный словарь козаки* (*Казачий словарь-справочник*), powstały w latach 50. i 60., a prezentowanymi poglądami nawiązujący do Sawieliewa. Wyłania się zeń wizja Kozactwa jako starożytnego narodu, swoistej mieszanki turańskich plemion z „Nadazowskimi Słowianami-Meoto-Kajsarami z pewną domieszką Asow-Alanów”⁶². Działalność kozackiej emigracji zaczęła jednak z czasem wygasnąć. Niektórzy wychodźcy próbowali wrócić po latach do ojczyzny, a ci, którzy pozostali, skupili się raczej na działalności kulturalnej⁶³. Jeszcze podczas II wojny światowej wielu Kozaków stanęło przeciwko ZSRR po stronie III Rzeszy, co zakończyło się dla nich tragicznie⁶⁴.

Kozaków, którzy wrócili do ZSRR, a także tych, którzy nie zdecydowali się na emigrację, czekały fale represji, mających na celu likwidację kozackiego stanu społecznego (tzw. *расказачивание*, czyli ‘rozkozaczanie’), swoistą dekozakizację regionu⁶⁵. Z czasem już sami Kozacy przestali się „afiszować” ze swoim pochodzeniem, próbowali jakoś odnaleźć się w radzieckim społeczeństwie⁶⁶. Z drugiej strony, obserwujemy wielki sukces Michaiła Szołochowa, z pochodzenia dońskiego Kozaka, którego powieść historyczna *Cichy Don* (*Тихый Дон*, 1937–1940), opowiadająca o losach Kozaków w XX wieku, została uhonorowana nagrodą Nobla w 1965 roku⁶⁷. Szołochow był w tamtych czasach jednym z nielicznych propagatorów Kozaczyzny, jej swoistym orędownikiem, także w kontaktach z władzą centralną. Istnieje nawet kozacka opowiadka o tym, jak podczas występu jednego z kozackich zespołów folklorystycznych na Kremlu, Michaił Szołochow

⁶² „[...] народность, образовавшаяся в начале новой эры, как результат генетических связей между Туранскими племенами скифского народа Кос-Сака (или Ка-Сака) и Приазовских Славян Меото-Кайсаров с некоторой примесью Асов-Аланов или Танаитов (Донцов)” (*Кзаки*, w: *Казачий словарь-справочник*, pod red. A.И. Скрылова, Г.В. Губарева, Москва 2013, s. 336–337). Tłum. pol. D.Ł.

⁶³ Por. [Всеказачий Союз Чешских земель и Словакии] [online], dostępny w Internecie: <http://www.kazaki.cz/> [dostęp: 16 stycznia 2016]; [Cossacks USA] [online], dostępny w Internecie: <http://cossacksusa.com/site> [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁶⁴ Por. W.H. Krause, *Kozacy i Wehrmacht*, tłum. J. Falkowski, Kraków 2006, *passim*.

⁶⁵ Por. В.Е. Шамбаров, *op. cit.*, s. 562–571; Я. Нетименко, *День памяти жертв геноцида против казачества* [online], dostępny w Internecie: <http://казачествомосквы.рф/news/2013-01-20-15> [dostęp: 16 stycznia 2016]; *Казачество в СССР: хроника перипетий*, „Фома” [online] 2012, № 7 (111), dostępny w Internecie: <http://foma.ru/kazachestvo-v-sssr.html> [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁶⁶ Por. В.Е. Шамбаров, *op. cit.*, s. 578–582.

⁶⁷ Więcej na ten temat por. *ibidem*, s. 581; М. Кутузов, *Образ казачества в литературе и искусстве* [online], dostępny w Internecie: <http://www.archipelag.ru/authors/kutuzov/?library=1138> [dostęp: 16 stycznia 2016].

zapropował Józefowi Stalinowi przyjęcie go do kozackiej społeczności⁶⁸. Po śmierci Stalina, przez niemal cały okres radziecki, Kozaczyna daje o sobie znać jedynie jako coś w rodzaju zjawiska folklorystycznego — w działalności chórów, zespołów pieśni i tańca⁶⁹.

Gdy Związek Radziecki zaczyna chylić się ku upadkowi, Kozaczyna przeżywa swe odrodzenie. Powstają liczne organizacje kozackie o różnych profilach działalności, a także nowe prace dotyczące Kozaczyny. Co istotne, organizacje i poszczególni pisarze kozaccy różnią się w poglądach na temat roli i istoty Kozaczyny. Już od samego początku „kozackiego odrodzenia” dostrzegalna była niejednorodność środowiska, a nawet chęć zrobienia kariery politycznej w oparciu o kozackie dziedzictwo⁷⁰. Jak wiadomo, przez cały okres trwania Związku Radzieckiego kultura i pamięć o Kozaczynie zatarła się, skutkiem czego powstało wiele organizacji kozackich o różnych dążeniach i celach. Odrodzeniu Kozaczyny towarzyszyły i nadal towarzyszą konflikty, poczynając od wzajemnego zarzucania sobie „niekozackości” (tzw. *ряженые*, czyli ‘przebierańcy’, to popularny epitet w dyskursie współczesnej Kozaczyny), a skończywszy na sporach ideologicznych. Rzeczywiście, sporo organizacji uformowało się gwoźli politycznej kariery i funkcjonuje jak kluby wzajemnej adoracji, których członkowie obdarowują się wzajemnie medalami oraz tytułami „generałów” i „atamanów”, rozdając na lewo i prawo honorowe członkostwa wpływowym osobom ze sfery biznesu i polityki⁷¹. Sam proces odradzania Kozaczyny łączył się między innymi z problemem określenia swojego miejsca we współczesnym państwie rosyjskim. W związku z powyższym, co jakiś czas wychodzą akty prawne, będące próbami uregulowania statusu Kozaczyny w państwie rosyjskim⁷². Istnieje także legalna Kozacka Partia Federacji Rosyjskiej⁷³.

Należy wspomnieć, iż obecnie aspiracje potomków Kozaków są zróżnicowane: jedni chcą nadal spełniać funkcję podpory władzy bądź/i obrońców ojczy-

⁶⁸ Ю. Курц, *Как Сталина в казаки принимали* [online], dostępny w Internecie: http://забайкальскиеписатели.рф/kurts/kazaki_i_stalin.pdf [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁶⁹ Por. М. Кутузов, *op. cit.*

⁷⁰ Por. J. Drozd, *Za Boga, Ojczyznę i Cara — Kozacy w Rosji* [online], dostępny w Internecie: <http://geopolityka.org/analizy/jacek-drozd-za-boga-ojczyzne-i-cara-kozacy-w-rosji> [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁷¹ Por. В.Е. Шамбаров, *Казачество. История вольной Руси* [online], dostępny w Internecie: http://www.e-reading.club/chapter.php/1003092/76/Shambarov_Valeriy_Kazachestvo_Istoriya_volnoy_Rusi.html [dostęp: 16 stycznia 2015]; *Батько! Где ты! (из жизни новых ряженых)* [online], записал со слов казака Р.О. Котов, dostępny w Internecie: <http://www.ufakazak.ru/article/page/381> [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁷² Por. J. Drozd, *op. cit.*

⁷³ Por. *ibidem*.

znych⁷⁴, inni dążą do uznania ich za oddzielny naród. Ta druga grupa szczególnie uaktywnia się podczas spisów powszechnych w Rosji. W roku 2012, a potem w 2013, w ramach spontanicznej inicjatywy *Kozacy-naród* (Козаки-народ) potomkowie kozaccy zbierali w Internecie podpisy pod listem do prezydenta Dmitrija Miedwiediewa, a potem Władimira Putina — o uznanie Kozaczyny za narodowość⁷⁵. Warto nadmienić przy tej okazji, iż wspomniana grupa Kozaków uważa spis ludności z 2010 roku za sfalszowany. Administracja prezydencka, jak można dowiedzieć się ze stron internetowych inicjatywy, w zasadzie nie odniosła się do żądań grupy, stwierdzając jedynie, iż prawa rdzennych Kozaków są możliwe do zrealizowania w ramach działalności organizacji kozackich. Administracja uznaje za rosyjskich Kozaków właśnie członków legalnych organizacji kozackich. Natomiast w świetle rosyjskiego ustawodawstwa organizacje te są dobrowolne, otwarte dla wszystkich obywateli rosyjskich⁷⁶. Należy również wspomnieć, iż w roku 2012 Prezydent Federacji Rosyjskiej wydał akt prawny *Strategia rozwoju polityki państwowej Federacji Rosyjskiej w odniesieniu do rosyjskiego kozactwa do 2020 roku*, w którym wyraźnie podkreślony zostaje „wielonarodowy charakter” Kozaczyny⁷⁷. Z drugiej strony, młode pokolenie Kozaków nie zawsze jest w stanie w pełni określić swą tożsamość. W roku 2001 socjolog Anna Iwanowa przeprowadziła badania wśród młodzieży Kozaków kubańskich regionu krasnodarskiego, z których możemy się dowiedzieć, iż większość badanych nie czuje się ani Rosjanami, ani Ukraińcami; niemniej jednak uznają oni swoją „oficjalną”, to znaczy zapisaną w dokumentach, przynależność do narodu rosyjskiego⁷⁸. Zdaniem Doradcy Prezydenta Federacji Rosyjskiej do Spraw Kozaczyny, gen. Giennadija Troszczewa, wielu Kozaków ma poczucie własnej tożsamości, ale oficjalnie pozycjonują siebie jako Rosjanie⁷⁹.

⁷⁴ Por. J. Drozd, *Kozacy, nowi pretorianie Putina* [online], dostępny w Internecie: <http://nczas.com/publicystyka/drozd-kozacy-nowi-pretorianie-putina/> [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁷⁵ *Обращение казачьего народа к президенту Российской Федерации Путину В.В.* [online], dostępny w Internecie: <http://kazaki-narod.jimdo.com> [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁷⁶ Por. *ibidem*.

⁷⁷ *Стратегия развития государственной политики Российской Федерации в отношении российского казачества до 2020 года* [online], dostępny w Internecie: <http://kremlin.ru/events/councils/16682> [dostęp: 16 stycznia 2016]. Por. też: A. Дунаева, *Донские казаки в Ростове потребуют признать себя народом* [online], dostępny w Internecie: <http://161.ru/text/news/589361.html> [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁷⁸ Por. A. Иванова, *Психологическое изучение особенностей этнического самосознания молодого поколения казаков Краснодарского края* [online], dostępny w Internecie: <http://www.ufakazak.ru/article/page/424> [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁷⁹ Podaję za: E. Созаев-Гурьев, *Казаки выбирают между волей и государством* [online], dostępny w Internecie: http://www.infox.ru/authority/mans/2009/08/26/kazaki_print.phtml [dostęp: 16 stycznia 2016].

Wśród wielu kozackich organizacji kulturalnych działa między innymi „Kazarła”, nazywająca siebie „organizacją etniczną”. Według jej członków, „Kozacki naród [to] polietnos, powstały z wielu różnych grup etnicznych. [...] Korzeń Kozactwa stanowią wschodni Słowianie, Czerkiesi i ludy tureckie”⁸⁰. Teorie tego typu nie są niczym wyjątkowym w dzisiejszych czasach, pojawiają się także w pracach kozackich pisarzy. I tak, dla przykładu, Walerij Nikitin uważa Dońców i Zaporozców za „efekt” mieszanego się takich ludów jak Połowcy, Scytowie, Sarmaci, Chazarowie, Tatarzy, Turcy i Słowianie⁸¹. Inny Kozak, tym razem uralski, Iwan Anikin, wyraża w swoich pracach pogląd, iż jego macierzyste Kozactwo pochodzi od Normanów, zmieszanych z Tatarami, Ugromi i Słowianami⁸². Pośrodku sporu zdaje się być Walerij Szambarow, którego zdaniem: „Kozactwo to nie zgraja krajan, i nie grupa interesów, a subetnos”⁸³. Autor postrzega przy tym Kozaczyznę jako główną nadzieję dla Rosji, jej wojskową podporę. Należy zwrócić uwagę, iż Kozacy brali aktywny udział we współczesnych rosyjskich działaniach militarnych w Naddniestrzu, Jugosławii, Czeczenii i Osetii, co dobitnie przypominało państwu rosyjskiemu o potencjale drżącym w kozackiej społeczności⁸⁴. Nie zabrakło ich także w Donbasie, jednak doszło tam do konfliktu wewnętrznego między siłami rosyjskimi a kozackimi, w rezultacie czego ci drudzy ogłosili powstanie Kozackiej Republiki Ludowej⁸⁵. Podczas wspomnianego konfliktu, po obu stronach barykady, niczym za czasów wojny domowej, stanęli przeciwko sobie Kozacy Rosji i Ukrainy⁸⁶.

⁸⁰ „[...] полиэтнос, сложившийся из представителей различных этнических групп. [...] Основу казаков составляют восточные славяне, черкасы (автохтоны Западного Кавказа, имеющие общие корни с современными адыгами, черкесами и кабардинцами) и турки” (*Идея Казарлы* [online], dostępny w Internecie: <http://kazarla-journal.livejournal.com/profile> [dostęp: 6 kwietnia 2017]). Tłum. pol. D.Ł.

⁸¹ В.Ф. Никитин, *Традиции казачества* [online], dostępny w Internecie: <http://kazak-center.ru/publ/1/1/69-1-0-288> [dostęp: 16 stycznia 2016]; *idem*, *Кровь и боль моя Казачество*, s. 12–18 [online], dostępny w Internecie: http://vbkv.ru/_ld/0/1_1_knish.pdf [dostęp: 6 kwietnia 2017].

⁸² И.П. Аникин, *Рыцары речного войска. Исторический очерк* [online], dostępny w Internecie: <http://ural-cossacks.chat.ru/index.htm> [dostęp: 16 stycznia 2016].

⁸³ „[...] казачество — не сборище земляков, не клуб по интересам, а субэтнос” (В.Е. Шамбаров, *Казачество: путь..., op. cit.*, s. 653). Tłum. pol. D.Ł.

⁸⁴ Пор. А. Лапин, *Куда идут русские?* [online], dostępny w Internecie: <http://7lafa.com/book.php?id=122079&page=10> [dostęp: 9 kwietnia 2017].

⁸⁵ Пор. К.К., *Separatyści kontra Козацы*, „Angora” 2015, nr 33, s. 72.

⁸⁶ Пор. Д. Калинчук, *Козаки готуються в похід* [online], dostępny w Internecie: https://durdom.in.ua/uk/main/article/article_id/22459.phtml [dostęp: 16 stycznia 2016]. Por. też: Запорізька обласна державна адміністрація, *Запорізьке козацтво — проти зрадників та провокаторів* [online], dostępny w Internecie: <http://www.zoda.gov.ua/news/26867/zaporizke-kozatstvo---proti-zradnikiv-ta-provokatoriv.html> [dostęp: 16 stycznia 2016].

Jak więc widać z owego krótkiego przeglądu, w łonie współczesnego Kozactwa nadal nie ma zgodności co do tego, czym jest Kozaczyzna. Wynika to z burzliwej historii oraz ambiwalentnej roli, jaką odegrali członkowie tej społeczności jako uczestnicy buntów i smut, ale także obrońcy granic i kolonizatorzy nowych ziem, a także z indywidualnego, subiektywnego poczucia „kozackości” poszczególnych Kozaków.

Bibliografia

Literatura przedmiotu w języku polskim

- Drozd J., *Kozacy, nowi pretorianie Putina* [online], dostępny w Internecie: <http://nczas.com/publicystyka/drozd-kozacy-nowi-pretorianie-putina> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Drozd J., *Za Boga, Ojczyznę i Cara — Kozacy w Rosji* [online], dostępny w Internecie: <http://geopolityka.org/analizy/jacek-drozd-za-boga-ojczyzne-i-cara-kozacy-w-ro-sji> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- K.K., *Separatyści kontra Kozacy*, „Angora” 2015, nr 33.
- Krause W.H., *Kozacy i Wehrmacht*, tłum. J. Falkowski, Kraków 2006.

Literatura przedmiotu obcojęzyczna

W języku czeskim

- Dolejší J., *Kozáci Kalmyci v Československu* [online], dostępny w Internecie: <http://www.militaria.cz/cz/clanky/valky-a-valecnici/kozaci-kalmyci-v-ceskoslovensku.html> [dostęp: 15 stycznia 2016].
- Pícha V., *Kozáci v první Československé Republice. Nezavršené národní obrození*, diplomová práce, Filozofická fakulta, Univerzity Palackého v Olomouci, Lískovec u Frýdku-Místku 2012 [kps].

W języku rosyjskim

- Аникин И.П., *Рыцары речного войска. Исторический очерк* [online], dostępny w Internecie: <http://ural-cossacks.chat.ru/index.htm> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Ауски С., *Казаки. Особое сословие: документы, карты, фотографии*, Санкт-Петербург 2002.
- Аяган Б., *Имя народа: происхождение термина „Казах”* [online], dostępny w Internecie: <http://www.zakon.kz/page,1,0,63399-imja-naroda-proiskhozhdenie-termina.html> [dostęp: 15 stycznia 2016].
- Багизбаева М.М., *Фольклор семиреченских казаков*, ч. 1, Алма-Ата 1977.
- Батько! Где ты! (из жизни новых ряженых)* [online], записал со слов казака Р.О. Котов, dostępny w Internecie: <http://www.ufakazak.ru/article/page/381> [dostęp: 16 stycznia 2016].

- Броневский В.Б., *Начало и происхождение Донских Казаков. 1520–1540*, w: *idem*, *История Донского Войска, описание Донской земли и Кавказских минеральных вод*, ч. 1, Санкт-Петербург 1834.
- Быкадоров И.Ф., *История казачества*, кн.1, *Происхождение казачества. Возникновение республик Вольного казачества — Донского, Волжского, Яицкого и Терского войск. Основные черты их быти в период государственной независимости (1549–1671 г.)*, Прага 1930.
- Валиханов Ч.Ч., *Сочинения*, Санкт-Петербург 1904.
- Венков А.В., *Азовское сидение*, Москва 2009.
- [Всеказачий Союз Чешских земель и Словакии] [online], dostępny w Internecie: <http://www.kazaki.cz/> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Голдин В.И., *Россия в Гражданской войне. Очерки новейшей историографии (вторая половина 1980-х–90-е годы)*, Архангельск 2000.
- Гордеев А.А., *История казачества*, Москва 2006.
- Гумилёв Л.Н., *Хазария и Терек: (Ландшафт и этнос): II* [online], dostępny w Internecie: <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article106.htm> [dostęp: 15 stycznia 2016].
- Донские Казаки в походе и дома*, гл. ред. Ю.К. Филиппов, ред.-сост. М.М. Мирошников, Ростов-на-Дону 1991.
- Дунаева А., *Донские казаки в Ростове потребуют признать себя народом* [online], dostępny w Internecie: <http://161.ru/text/news/589361.html> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Енборисов Г.В., *От Урала до Харбина. Памятка о пережитом*, Шанхай 1932; Москва 2014.
- Идея Казарлы* [online], dostępny w Internecie: <http://kazarla-journal.livejournal.com/profile> [dostęp: 6 kwietnia 2017].
- Иванова А., *Психологическое изучение особенностей этнического самосознания молодого поколения казаков Краснодарского края* [online], dostępny w Internecie: <http://www.ufakazak.ru/article/page/424> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- История донского казачества. Учебник для студентов высших учебных заведений*, отв. ред. А.В. Венков, Ростов-на-Дону 2008.
- Казачество в СССР: хроника репрессий, „Фома”* [online] 2012, № 7 (111), dostępny w Internecie: <http://foma.ru/kazachestvo-v-sssr.html> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Казачий словарь-справочник*, под ред. А.И. Скрылова, Г.В. Губарева, Москва 2013.
- Казачьи песни*, New York 1967.
- Казачьи песни. Сборник первый*, предисловие П. Краснов, Берлин 1943.
- Кара-Мурза С.Г., *Гражданская война 1918–1921 гг. — урок для XXI века*, Москва 2003.
- Караулов М.А., *Терское казачество*, Москва 2008.
- Кириенко Ю.К., Козлов А.И., *Революция и донское казачество, февраль–октябрь 1917 г.*, Ростов-на-Дону 1988.
- Коротин Е., *Фольклор яицких казаков. Песни, народная проза, детский фольклор*, Алма-Ата 1981.
- Курц Ю., *Как Сталина в казаки принимали* [online], dostępny w Internecie: http://забайкальскиеписатели.пф/kurts/kazaki_i_stalin.pdf [dostęp: 16 stycznia 2016].

- Кутузов М., *Образ казачества в литературе и искусстве* [online], dostępny w Internecie: <http://www.archipelag.ru/authors/kutuzov/?library=1138> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Лапин А.А., *Куда идут русские?* [online], dostępny w Internecie: <http://7lafa.com/book.php?id=122079&page=10> [dostęp: 9 kwietnia 2017].
- Маркедонов С.М., *От истории к конструированию национальной идентичности (исторические воззрения участников "Вольноказачьего движения")* [online], dostępny w Internecie: http://www.cossackdom.com/articles/m/markedonov_otistorii.htm [dostęp: 6 kwietnia 2017].
- Мининков Н.А., *Донское казачество в эпоху позднего средневековья (до 1671 г.)*, отв. ред. к.ист.н. В.Н. Королев, Ростов-на-Дону 1998.
- Мининков Н.А., *Донское казачество на заре своей истории. Учебное пособие для студентов и учителей средней школы*, Ростов-на-Дону 1992.
- Нетименко Я., *День памяти жертв геноцида против казачества* [online], dostępny w Internecie: <http://казачествомосквы.рф/news/2013-01-20-15> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Никитин В.Ф., *Кровь и боль моя Казачество*, [online], dostępny w Internecie: http://vbkv.ru/_ld/0/1_1_knish.pdf [dostęp: 6 kwietnia 2017].
- Никитин В.Ф., *Традиции казачества* [online], dostępny w Internecie: <http://kazak-center.ru/publ/1/1/69-1-0-288> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Обращение казачьего народа к президенту Российской Федерации Путину В.В.* [online], dostępny w Internecie: <http://kazaki-narod.jimdo.com/> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Плеханов А.М., Плеханов А.А., *Казачество на рубежах Отечества*, Москва 2009.
- Повесть об Азовском осажденном сидении донских казаков* [online], dostępny w Internecie: <http://www.drevne.ru/lib/kazak.htm> [dostęp: 13 stycznia 2016].
- Попов А., *История о Донском Войске*, ч. 1, Харьков 1814.
- Ригельман А.И., *История или повествование о Донских казаках*, Москва 1846.
- Савельев Е.П., *Древняя история казачества* [дат. нап. 1918], Москва 2012.
- Савченко В., *Атаманицина*, Харьков 2011.
- Сборник уральских казачьих песен*, соб. и изд. Н.Г. Мякушин, Санкт-Петербург 1890.
- Сведения о казачьих общинах на Дону. Материалы для обычного права*, соб. М. Харузин, Москва 1885.
- Созаев-Гурьев Е., *Казаки выбирают между волей и государством* [online], dostępny w Internecie: http://www.infox.ru/authority/mans/2009/08/26/kazaki_print.phtml [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Стратегия развития государственной политики Российской Федерации в отношении российского казачества до 2020 года* [online], dostępny w Internecie: <http://kremlin.ru/events/councils/16682> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Сулейманов И.М.Х., *Актуальные проблемы казачеведения. Об устаревших парадигмах и методологических инновациях в казахстанской исторической науке* [online], dostępny w Internecie: <http://e-history.kz/media/upload/1466/2014/06/18/b9277b9d9839abdf94a5865d10193-115.pdf> [dostęp: 15 stycznia 2016].
- Темиргалиев Р., *Ак-Орда. История казахского ханства*, Алматы 2012.

- Трут В.П., *Этносоциальная характеристика казачества начала XX века* [online], dostępny w Internecie: http://dikoeppole.com/2010/07/05/trut_kazachiy_izlom_01/ [dostęp: 15 stycznia 2016].
- Федосов П., *Кзаки: этнос или сословие? „Ставропольская правда”* [online] 18 марта 2009, dostępny w Internecie: http://www.stpravda.ru/20090318/kazaki_etnos_ili_soslovie_36422.html [dostęp: 13 stycznia 2016].
- Шамбаров В.Е., *Казачество. История вольной Руси* [online], dostępny w Internecie: http://www.e-reading.club/chapter.php/1003092/76/Shambarov_Valeriy_Kazachestvo_Istoriya_volnoy_Rusi.html [dostęp: 16 stycznia 2015].
- Шамбаров В.Е., *Казачество: путь воинов Христовых*, Москва 2012.
- Шишов А.В., *Андрей Андреевич Гордеев*, w: *idem, 100 великих казаков* [online], dostępny w Internecie: <http://interpretive.ru/dictionary/1335/word/andrei-andrevich-gordev> [dostęp: 15 stycznia 2016].
- Яровой А.В., *Воинская культура казачества: символическое пространство и ритуал*, Москва 2014.

W języku ukraińskim

- Білий Д., *Українці Кубані в 1792–1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей*, Львів 2009.
- Брехуненко В., *Козаки на степовому кордоні Європи. Типологія козацьких спільнот XVI–першої половини XVII ст.*, Київ 2011.
- Горліс-Горський Ю., *Холодний Яр. Спогади осавула 1-го куреня полку гайдамаків Холодного Яру*, Київ 2010.
- Запорізька обласна державна адміністрація, *Запорізьке козацтво — проти зрадників та провокаторів* [online], dostępny w Internecie: <http://www.zoda.gov.ua/news/26867/zaporizke-kozatstvo-proti-zradnikiv-ta-provokatoriv.html> [dostęp: 16 stycznia 2016].
- Каляничук Д., *Козаки готуються в похід* [online], dostępny w Internecie: https://durd.in.ua/uk/main/article/article_id/22459.phtml [dostęp: 16 stycznia 2016].

Daria Ławrynow

Cossacks — nation, ethnos or state? Question of Russian Cossack's identity in the 20th and 21st centuries

(summary)

This article is devoted to the question of Russian Cossacks' identity in the 20th and 21st centuries. The 20th century was crucial in Russian history because of some historical events. For Cossacks it was a time of pivotal decisions. Cossacks were fighting against Bolsheviks, but many of them didn't support the idea of having one and indivisible Rus-

sia. Some of them had aspirations to create independent Cossacks' state — Cossackia. The main question was: 'Who are we?' Russian history provides various theories of the Cossacks' origin: Slavic theory ("Cossacks come from Russian fugitives"), Mongol and Tatars Cossacks genealogy, Caucasian genealogy, Scythians, Sarmatians or other ancient Cossacks genealogy, Theory of Cossack's independent Nation.

Keywords: Cossacks, identity, Russia, The Russian Civil War (1917–1922)

Słowa kluczowe: Kozaczyzna, tożsamość, Rosja, wojna domowa 1917–1922